

Badiiy-Tasviriy Vositalar Tarjimasi Va Unda Ekvivalentlikka Erishish Masalalari (Ming Quyosh Shu'Lasi" Romani Misolida)

To'xtanova Mumtozbeim Ortiqali qizi

Namangan davlat universiteti doktoranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada badiiy matn tarjimasida tasviriy vositalarning o'rni, ularni boshqa tilga o'girish jarayonida ekvivalentlikni ta'minlash usullari hamda ularning estetik va milliy ruhini saqlash muammolari tahlil qilinadi. Xolid Husayniyning "Ming quyosh shu'lasi" romani misolida metafora, epitet, taqqoslash, frazeologik birlik kabi badiiy-tasviriy vositalarning o'zbek tiliga tarjimasida qo'llanilgan strategiyalar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: badiiy tarjima, ekvivalentlik, tasviriy vositalar, metafora, epitet, frazeologik birlik, transformatsiya, milliylik.

Kirish

Badiiy tarjima nafaqat tilni, balki milliy dunyoqarashni ham boshqa tilda qayta yaratish san'atidir. Yozuvchi o'z asarida ifoda etgan tasviriy vositalar — metafora, epitet, taqqoslash, o'xshatish, frazeologik birliklar — uning estetik olamining ajralmas qismidir. Shu bois ularni tarjima qilishda formal ekvivalentlik emas, balki funktsional va estetik ekvivalentlikni ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Tarjima nazariyasida Y.Nayda (Nida, 1964) "dinamik ekvivalentlik" konsepsiyasini ilgari surgan bo'lib, bunda tarjima asarda originalning semantik mazmuni bilan bir qatorda, o'quvchiga ta'sir kuchi ham qayta yaratilishi lozimligini ta'kidlaydi. P. Nyumark (Newmark, 1988) esa "semantik" va "kommunikativ" tarjima turlarini farqlab, badiiy matnda ikkalasining muvozanatiga e'tibor qaratgan.

Xolid Husayniyning "Ming quyosh shu'lasi" asari o'zbek tiliga tarjima qilinar ekan, undagi milliy ruh, sharqona obrazlilik va ayol taqdiri bilan bog'liq emotsional bo'yoqlarni qayta yaratish tarjimon oldida murakkab estetik masalalarni qo'ygan.

1. Badiiy-tasviriy vositalarning tarjimada ekvivalentligini ta'minlash nazariy asoslari

Badiiy-tasviriy vositalar tarjimasida ekvivalentlik — bu asl matnning badiiy-estetik va emotsional mazmunini boshqa til vositasida qayta yaratish darajasidir. Komissarov (2002) ekvivalentlikni besh darajada ko'rsatadi: maqsadga, vaziyatga, mazmunga, uslubga va matnning kommunikativ ta'siriga moslik. Masalan, asardagi quyidagi metafora tarjimada funktsional ekvivalentlik asosida berilgan: "The bleak isolation awaiting her, the murderous loneliness, it didn't have to be."

Bu jumla Layloning ruhiy holatini tasvirlaydi, u o'zini kutilayotgan g'am, yolg'izlik va umidsizlikdan qutqarish yo'lini topishga urinayotgan pallada aytiladi. Ushbu jumla **o'zbekcha tarjimada to'liq aks etmagan**. Bu tarjimada **badiiy obraz va emotsional mazmun qisqarib, realiya va hissiy konnotatsiya yo'qolgan** holatlardan biridir. Tarjima jarayonida "bleak isolation" va "murderous loneliness" so'zlarini **so'zma-so'z emas, balki funktsional ekvivalent asosida** tarjima qilish muhim. Tarjimon **obrazli-emotsional ta'sirni** saqlagan holda, o'zbekcha **madaniy moslik va ohangdorlikni** yaratadi. Shuning uchun eng badiiy va tabiiy variant sifatida quyidagini taklif etish mumkin: "Uni kutayotgan sukut, azob beradigan yolg'izlik, taqdir shunday bo'lishi shart emas edi."

Frazeologik birliklar tarjimasida esa to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent topilmagan hollarda obrazni o'zgartirish yoki madaniy moslashtirish usuli qo'llaniladi. Masalan: "Like a compass needle that points north, a man's accusing finger always finds a woman." Bu yerda "Like a compass needle that points north" frazeologik-obrazli birlik hisoblanadi. Ingliz tilida bu o'xshatish **doimiylik, muqarrarlik** ma'nosini beradi. Muallif erkaklarning ayollarni

ayblashga moyilligini **kompas ignasining doim shimolga qarashi** bilan qiyoslaydi. O'zbek tilida esa "kompas ignasi" obrazining o'zi mavjud, lekin bu frazeologik birlik sifatida ishlatilmaydi. Shu sababli tarjimon **to'g'ridan-to'g'ri ekvivalent topa olmagan**, biroq **obrazni saqlagan holda madaniy moslashtirish** usulini qo'llagan: "Эркак зоти ҳамиша аёлни айблаб келган."

2. "Ming quyosh shu'las" romanidagi tasviriy vositalarning tarjimada transformatsiyasi

Romanda metafora, epitet va o'xshatishlar orqali ayol taqdiri, sabr, mehr va zulm obrazlari yuksak badiiylikda ifodalangan. Ularning o'zbekcha tarjimasida quyidagi usullar kuzatiladi:

a) To'g'ridan-to'g'ri ekvivalentlik:

"She marveled at how the girl's eyes shone with worship, even in the mornings when her face drooped and her complexion was waxy from a night's worth of walking the baby." "Баъзида, Лайло кечаси билан ухламай, эрталаб кўз- лари қизариб турса-да, унинг юзларидан аллане- чук хуррамлик уфурарди." Bu yerda "the girl's eyes shone with worship" ifodasi **badiiy obrazga ega frazeologik birlik** bo'lib, aslida u **maftunkor mehr, ehtirom, muhabbat bilan boqish** ma'nosini beradi. "Eyes shone with worship" ingliz tilida "sig'inish, ma'shuqaga sajda qilishdek muhabbat" ma'nosini anglatadi. Ammo bu obraz o'zbek madaniyatida bevosita ekvivalentga ega emas, chunki "worship" (sig'inish) so'zi o'zbek tilida **diniy konnotatsiya** bilan bog'lanadi va **inson hissiyotini tasvirlashda** bu shaklda ishlatilmaydi. Shuning uchun tarjimon **to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentni qo'llamagan**, balki **madaniy moslashtirish** orqali mazmunni qayta yaratgan: "...uning yuzlaridan allanechuk xurramlik ufurardi." Bu o'zbek tilida **hissiy-psixologik holatni** milliy ifoda bilan beradi. "Xurramlik ufurardi" iborasi o'zbek kitobxoni uchun **ruhiy ko'tarinkilik, mehr, iliqlikni** bildiradi.

b) Obrazni o'zgartirish orqali funksional ekvivalentlik:

"Mariam saw now the sacrifices a mother made. Decency was but one." "Беухмуёп онаси ёдиға туюди." Bu joyda tarjimon **obrazni tubdan o'zgartirgan**, ya'ni, asl matnda Maryamning **ongli anglash** (saw now) holati ifodalanadi – u "onalar qiladigan qurbonliklar" haqida fikrlaydi. Tarjimada esa bu fikr **ichki hissiyot** orqali berilgan: "beixtiyor onasi yodiga tushdi" – bu **tafakkurdan hissiyotga o'tish**. Bu obraz **o'zgarishi** orqali Husayning g'oyasi (onalar fidoyiligi va izzat-e'tibor) **o'quvchida hissiy ta'sir bilan** yetkaziladi.

c) Madaniy moslashtirish:

"Nana had endured the shame of bearing a harami, had shaped her life around the thankless task of raising Mariam and, in her own way, of loving her." «Шўрлик Нана бутун шармандаликни бўйнига олиб, ҳароми боласини дунёга келтирди, боқиб тарбиялади.» Tarjimada ba'zi semantik qisqarishlar bo'lsa-da, **obrazli ifoda o'zbek madaniyatiga mos shaklda kuchaytirilgan**. "Had endured the shame" – "бутун шармандаликни бўйнига олиб". Inglizchadagi *endure* (chidamoq) – **passiv ruhiy og'riqni** bildiradi. O'zbekchadagi *bo'yniga olish* esa **axloqiy va ijtimoiy mas'uliyatni o'z zimmasiga olish** degan **milliy-madaniy metafora**. Bu yerda obraz **o'zgargan**, lekin **funksional ma'no (uyat, mas'uliyat, fidoyilik)** saqlangan. Natijada, obrazni o'zgartirish orqali Husayniy ko'rsatgan ayollik yukining og'irligi o'zbek o'quvchisi uchun yanada tabiiyroq ifodalangan.

Xulosa

Badiiy-tasviriy vositalarning tarjimasida murakkab ijodiy jarayondir. Tarjimon nafaqat so'z, balki obraz va hissiyot darajasida muvozanatni topishi kerak. "Ming quyosh shu'las" romani misolida ko'rinadiki, ekvivalentlikka erishish – bu semantik moslikdan tashqari, milliy-estetik uyg'unlikni saqlab qolish demakdir. Metafora, epitet va frazeologik birliklar tarjimasida funksional ekvivalentlik, madaniy

moslashtirish, obrazni o'zgartirish kabi usullar tarjimon uchun eng samarali strategiyalar sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida, E. A. *Toward a Science of Translating*. — Leiden: Brill, 1964.
2. Venuti, L. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. — London & New York: Routledge, 1995.
3. Newmark, P. *A Textbook of Translation*. — London: Prentice Hall, 1988.
4. Komissarov, V. N. *Современное переводоведение: Курс лекций*. — Москва: ЭТС, 2002.
5. Kunin, A. V. *Курс фразеологии современного английского языка*. — Москва: Высшая школа, 1996.
6. Vlahov, S., & Florin, S. *Непереводимое в переводе*. — Москва: Международные отношения, 1980.
7. Shukurov, Sh. *Tarjima nazariyasi asoslari*. — Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2008.
8. Xudoyberganova, D. *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
9. Karimov, U. *Til va madaniyat munosabati: tarjimada milliylik muammosi*. — Toshkent: Tilshunoslik jurnali, 2020, №2, 60–68-betlar.
10. Hosseini, K. *A Thousand Splendid Suns*. — New York: Riverhead Books, 2009.
11. Husayniy, X. *Ming quyosh shu'lasi*. — Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.